

*Олена Сергіївна Гаджук,
доктор філософії у галузі права, адвокат,
позаштатний консультант Комітету Верховної Ради України
з питань правоохоронної діяльності
ORCID:0009-0003-0185-9415*

ПОТЕРПІЛИЙ ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОВІДНОСИН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: НЕОБХІДНІСТЬ ВІКТИМ-ОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ

Вступ. Під час розкриття суті імперативного методу регулювання у кримінально-правовій літературі часто підкреслюють, що імперативний метод передбачає наявність юридично нерівних суб'єктів правовідносин, коли лише один з них наділений владними повноваженнями й визначає обов'язкові межі поведінки іншого суб'єкта, не даючи йому права вибору форми поведінки в певній ситуації; висувається теза, згідно з якою учасники кримінально-правових відносин на відміну від цивільно-правових, є нерівними й перебувають у субординаційній залежності [1, с. 29]. Думка про нерівний характер суб'єктів кримінально-правових відносин відображена і в більш сучасній навчальній літературі [2, с. 37].

Правильність цієї тези може впливати із самої суті імперативного методу правового регулювання, що передбачає нерівність суб'єктів правовідносин як невід'ємну атрибутивну властивість відповідного способу впливу на суспільні відносини. Нерівний характер учасників кримінальних правовідносин є ознакою давньої парадигми кримінального права, в якій на перше місце висуваються відносини особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і держави в особі відповідних органів.

На нашу думку, зазначена парадигма і відповідна теза щодо нерівності учасників правовідносин в сучасних умовах не можуть бути визнані беззастережно правильними. Погоджуємося з думкою В. Тулякова, що «сучасна система кримінального права переживає парадигмальну кризу, яка виявляється в зростанні недовіри громадян до ефективності правосуддя та посиленні уваги до прав жертв злочинів. Традиційна модель, орієнтована на покарання як самоціль, часто залишає поза увагою потреби та інтереси тих, хто найбільше постраждав від злочинних діянь» [3, с. 34–35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Є підстави вважати, що коріння згаданої вище тези про сприйняття характеру відносин учасників правовідносин як нерівного сягає глибини теорії радянського кримінального права з властивим для відповідного праворозуміння підходом щодо протиставлення держави в особі її правоохоронних органів і особи, яка вчинила злочин (або звинувачується у його вчиненні). Водночас заради об'єктивності потрібно нагадати, що наявність певних юридичних відносин у сфері кримінального права, що складаються між державою і злочинцем, стверджувалася ще в дореволюційній (дорадянській) правовій літературі. Наприклад, Л. Багрій-Шахматов (1976) підкреслював: свого часу ще М. Таганцев під час з'ясування суті одного з провідних понять кримінального права – покарання – зазначав, що зі сприйнятого ним визначення злочинного діяння випливає, що покарання видається проявом тих особливих відносин, які виникають між тим, хто вчинив це діяння, і державою.

Після цього наука кримінального права тривалий час не приділяла уваги проблемі правовідносин у кримінальному праві. У період реформи 50-х років ХХ ст. на відповідну наукову прогалину почали звертати увагу спеціалісти. Зокрема, відомий вчений-процесуаліст М. Строгович (1957) зазначав, що в радянській літературі з кримінального права відсутнє дослідження кримінально-правових відносин. На це пізніше звернув увагу А. Рівлін (1959).

Після відновлення наукового інтересу до проблеми кримінально-правових відносин стало зрозуміло, що радянські вчені сприймають їх доволі однобічно й так, що це мало чим відрізняєть-

ся від згаданого вище підходу М. Таганцева. Наприклад, А. Піонтковський (1962) зазначав, що кримінально-правові відносини – це є врегульовані нормами кримінального права відносини між особою, що вчинила злочин, і державою з приводу вчинення особою злочину, який є юридичним фактом, що породжує правовідносини. Український вчений Я. Брайнін (1963) розумів під кримінально-правовими відносинами засновані на кримінальному законі відносини між органом державної влади, що здійснює боротьбу зі злочинами, і особою, яка вчинила злочин. І. Ной (1979) також вважав, що кримінально-правові відносини – це відносини між судом і особою, визнаною вироком суду винуватою у вчиненні злочину. На думку М. Огурцова (1976), кримінально-правові відносини складаються між державою, що виступає в особі органів правосуддя, і злочинцем із приводу вчинення останнім суспільно небезпечного діяння – злочину й кримінальної відповідальності за вчинене.

Такої самої думки щодо суб'єктного складу кримінально-правових відносин (з одного боку, держава в особі відповідних органів, з іншого – особа, що вчинила злочин) дотримувалися О. Йоффе і М. Шаргородський (1961), М. Загородніков (1963), В. Смирнов (1965), І. Даньшин (1974), Л. Багрій-Шахматов (1976), О. Санталов (1982) та переважна більшість інших дослідників.

Якщо серед науковців радянського періоду й виникали дискусії щодо суб'єктного складу кримінально-правових відносин, то вони стосувалися переважно одного предмета: кого більш коректно називати суб'єктом правовідносин з боку держави – саму державу чи її уповноважені органи? У цьому протистоянні виробилася компромісна позиція – одним із суб'єктів кримінально-правових відносин стали визнавати державу в особі своїх спеціально створених органів (М. Загородніков, 1963).

Подеколи виникали дискусії й щодо іншого суб'єкта – теоретики не могли тривалий час визначитися, хто саме ним має бути: «підозрюваний», «обвинувачений», «винний», «підсудний», «особа, яка вчинила злочин» чи «особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння». Також у літературі пізнього радянського періоду ми виявили лише поодинокі спроби порушити для обговорення питання щодо потерпілої особи як суб'єкта кримінально-правових відносин (Б. Протченко, 1989).

Постановка проблеми дослідження. Теорія кримінального права перебуває на порозі парадигмального зсуву, який приводить до формування нової теорії правовідносин у кримінальному праві, в яких чільне місце має відводитися потерпілому як повноцінному й повноправному суб'єкту зазначених правовідносин. У зв'язку із цим важливого значення набуває вивчення досвіду попередників в аспекті створення ними теорії кримінально-правових відносин, щоб, з одного боку, дотриматися важливої для будь-якої науки наступності знань, а з іншого – закласти підвалини сучасного, людиноцентричного і віктим-орієнтованого підходу. Тому провідною метою цієї публікації є критика парадигми правовідносин у кримінальному праві, в яких на перше місце висуваються держава і злочинець, а потерпілий і його права сприймаються як другорядні явища. Провідним завданням дослідження є доведення тези щодо необхідності дотримання балансу прав учасників правовідносин, що може бути реалізовано лише за умови створення нової теорії правовідносин у кримінальному праві, яка обслуговуватиме нову віктим-орієнтовану парадигму.

Основні результати дослідження. В Україні тривалий час панує теоретична позиція, згідно з якою «кримінальне право як галузь публічного права своїм предметом має регулювати специфічними правовими засобами тільки такі відносини, що складаються між державою та особою, яка вже вчинила злочин» [4, с. 85]. Зазначена позиція була відображена і в енциклопедичному виданні у статті, присвяченій кримінально-правовим відносинам: суб'єктами кримінально-правових відносин є, з одного боку, особа, яка вчинила злочин, а з іншого – держава в особі органів дізнання, слідства і прокуратури, а також суду [5, с. 485].

З наведеного зрозуміло, що згадана позиція продовжує розроблений радянськими вченими підхід і в цьому сенсі характеризується рисами послідовності й наступності. Слушно пише з цього приводу В. Сокурєнко: «Ця традиція є в цілому вираженою, сягає своїм корінням радянської правової доктрини, яка, варто визнати, вже не повною мірою відповідає вимогам сучасного суспільного розвитку. Саме в останній обставині, як видається, криється пояснення загального підходу до конструкції кримінально-правових відносин, у яких місця потерпілому не знайшлося. Безумовний, підкріплений діалектико-матеріалістичними догматами, політичний примат публічного над приватним, «історичного процесу» і «державного інтересу» над особистісним розвитком та безпе-

кою людини на довгі роки став методологічним дороговказом у гуманітарних, зокрема правничих, дослідженнях» [6, с. 44].

Проблема підходу, відповідно до якого учасниками кримінально-правових відносин є лише держава і злочинець, що перебувають у нерівному становищі, полягає в тому, що в багатьох кримінальних правопорушеннях присутній потерпілий як важливий суб'єкт кримінально-правових і кримінально-процесуальних відносин, для якого у вищенаведеній теоретичній конструкції не залишається місця. Теоретичний підхід, згідно з яким суб'єктами правовідносин є лише держава і злочинець, тобто нерівні учасники правовідносин, відкидає на узбіччя (ігнорує) інтереси потерпілого; натомість останній повинен мати принаймні рівні права з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У зв'язку з цим теза про безумовно нерівний, залежний характер відносин учасників відповідних правовідносин не є ретельно виваженою, вона потребує корегування. Якщо ми розглядаємо відносини «держава – злочинець», тоді висновок про нерівний характер їх стосунків є правильним. Водночас ми не повинні забувати про потерпілого як важливого учасника більшості кримінально-правових відносин. У ланці відносин «потерпілий – злочинець» ми повинні визначитися з характером їхньої взаємодії. Чи є вони рівними учасниками правовідносин? Чи вони обидва перебувають у субординаційній залежності від держави в особі відповідних правоохоронних органів та суду? Чи залежний характер відносин проявляється лише у ланці «держава – злочинець», а потерпілий має право вимагати від держави виконання її функцій? Тобто у діаді потерпілий – держава: чи має остання підпорядковуватися правомірним вимогам потерпілого щодо відновлення порушених прав і змусити це зробити злочинця, якщо він добровільно не погоджується на справедливе врегулювання? Ці питання потребують самостійного висвітлення.

У першій половині 2000-х років в українській науці кримінального права презентовано три дисертації, присвячені проблематиці потерпілого від злочину. Перша – докторська дисертація В. Тулякова (2001) стосувалася віктимологічних аспектів соціально-правового вчення про жертву злочину [7]. В іншій дисертації, кандидатській, М. Сенаторов (2005) дослідив кримінально-правове значення потерпілого від злочину та обставин, пов'язаних з ним, визначив поняття потерпілого від злочину, здійснив його відмежування від суміжних понять, виокремив види потерпілих, сформував розуміння потерпілого як ознаки складу злочину, що характеризує об'єкт злочину, а також розробив комплексну характеристику обставин, пов'язаних з потерпілим [8, с. 16–17]. У цьому дослідженні авторська увага більшою мірою прикута до місця потерпілого у складі злочину. Третє дослідження представлено кандидатською дисертацією Т. Присяжнюк (2006), яка здійснила спробу розробки комплексного кримінально-правового інституту потерпілого. На її думку, це сукупність кримінально-правових норм, що характеризують роль і статус особи, якій внаслідок вчинення злочину безпосередньо завдано шкоди, а також норм про відшкодування останньої, визначення меж, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності винної особи [9, с. 4]. Авторка пропонує змінити напрям кримінально-правової політики через підвищення ролі альтернативних способів реагування на злочин та загалом звуження публічно-правової складової у сфері кримінального права (зокрема, розширення сфери застосування ст. 46 КК України, допуск потерпілого до участі у вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання особи, яка вчинила злочин, з погляду задоволення його інтересів) [9, с. 7].

Зазначені дослідження є важливим внеском у розвиток доктринального розуміння кримінально-правової сутності та ознак потерпілого; вони дійсно заклали підґрунтя для подальших наукових пошуків і певною мірою сприяли зміщенню акцентів у кримінально-правовій теорії в аспекті співвідношення публічного і диспозитивного у кримінальному праві. Водночас у кожному з цих досліджень автори оминули актуальне питання: яке місце посідає потерпілий у кримінально-правових відносинах?

Пропозиції розглядати потерпілого як учасника правовідносин у кримінальному праві висувалися доволі давно, наприкінці радянського періоду розвитку науки кримінального права. Зокрема, у згаданій вже науковій статті 1989 року Б. Протченко обстоював ідею розглядати потерпілого як учасника кримінально-правових відносин і визначати його правовий статус нормами галузі матеріального права, оскільки в іншому разі право потерпілого вимагати відновлення порушених прав і свобод і відшкодування шкоди залежатиме від визнання такої особи потерпілою судом або орга-

ном розслідування у процесуальному порядку. Зазначена ідея (про необхідність вважати потерпілого учасником кримінально-правових відносин) орієнтовно з середини 2000-х років поширилася у російській науці кримінального права і лише через 5–10 років від цього часу українська теорія кримінального права відреагувала на такий підхід.

До потерпілого як учасника правовідносин у кримінальному праві у науковій статті 2009 року привернули увагу Н. Ляпунова та І. Митрофанов. Науковці акцентували на ситуації, за якої статті 59, 61–63 Конституції України створюють засади для регламентації правового статусу особи, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні злочину, а про потерпілого від злочину в Основному Законі країни немає згадки; така ситуація створює підстави для дисбалансу прав та обов'язків підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину та потерпілого у кримінальному провадженні [10, с. 87–92].

У науковій статті В. Борисова висловлено низку обґрунтованих ідей та узагальнень щодо потерпілого від злочину. Так, вчений слушно зазначає, що роль потерпілого серед заходів впливу на злочинців усе ще залишається допоміжною, такою, що використовується на догоду державному інтересу в частині притягнення особи до кримінальної відповідальності та її покарання. Тому потерпілий від злочину, особливо коли йдеться про фізичну особу, залишається найбільш «трагічною» фігурою у кримінальному провадженні [11, с. 100]. Вчений наголошує: «Відповідно до потреб кримінального права наведене дозволяє визначити потерпілого від злочину як соціального суб'єкта (учасника) суспільних відносин, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність, чий права, свободи, законні інтереси порушені злочинним діянням (дією чи бездіяльністю) шляхом заподіяння істотної шкоди майнового, фізичного, морального чи іншого характеру або створення загрози заподіяння такої шкоди» [11, с. 105]. У такий спосіб науковець пропонує ввести у конструкцію кримінально-правових відносин нового учасника, якого попередня теоретична парадигма (державна – злочинець) суб'єктного складу правовідносин у кримінальному праві ігнорувала.

Позицію про потерпілого як учасника суб'єктного складу кримінальних правовідносин підтримує А. Музика. Науковець щодо цього підкреслює: «Праворозуміння кожного із нас слід наповнити усвідомленням того, що Кримінальний кодекс України адресований будь-якій людині, котра мешкає (не торкаючись винятків) на території нашої держави. Це означає, що до складу учасників кримінальних правовідносин належать не лише держава і правопорушник (злочинець), а, щонайменше, потерпілий від злочину (у кримінально-правовому сенсі) та юридична особа (у статусі потерпілого за КПК України), якщо такі фігурують у кримінальному провадженні. Однак сьогодні потерпілий від злочину, відповідно до теоретичних положень кримінального права, перебуває за межами кримінально-правових відносин» [12, с. 30]. Серед аргументів, якими підкріплюється наведена позиція, А. Музика небезпідставно називає суб'єктний склад сторін кримінального провадження (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України), де законодавець згадує потерпілого [12, с. 31]; вчений слушно зазначає, що «життя давно вимагає концептуальних змін у законодавстві з тим, аби потерпілий від злочину набув статусу фігури № 1 у кримінальному праві та кримінальному провадженні» [12, с. 32].

Позицію щодо перегляду суб'єктного складу правовідносин у кримінальному праві підтримує В. Сокурєнко: «У кримінально-правовій доктрині усталеною є позиція, згідно з якою суб'єктний склад кримінально-правових відносин утворюють злочинець і держава. Втім, актуалізовані запити у реальній гуманізації вітчизняного кримінального права, що мислиться в контексті лібералізації суспільного устрою загалом, ставлять на порядок денний потребу в науковій ревізії ролі потерпілого в системі кримінально-правових відносин» [6, с. 42].

Важливо підкреслити, що й представники вітчизняної загальної теорії права не оминули питання, які постали предметом цього дослідження. Наприклад, Н. Оніщенко слушно зазначає: «Саме правова система повинна реалізувати положення про те, що людина є найвищою соціальною цінністю. Якість європейської правової системи полягає у захисті загальнолюдських цінностей, культурних надбань, взагалі і, зокрема, правокультурних. Так, слід зазначити, що в умовах демократичної, правової держави відносини «особа – держава» зазнають суттєвих змін. Ці відносини не мають на меті забезпечити для однієї частини суспільства більший ступінь свободи, ніж для іншої; в цьому випадку необхідно вести мову про державну владу, що забезпечує умови свободи для всіх членів суспільства, всіх громадян держави» [13, с. 4].

Висновки. У теорії кримінального права складається розуміння щодо необхідності зміни парадигми суб'єктного складу учасників кримінально-правових відносин. Все більше науковців поділяють ідею визнання потерпілого від кримінального правопорушення повноправним учасником правовідносин у кримінальному праві. Крім цього, звертає на себе увагу та обставина, що далі, ніж озвучування відповідних декларацій і намірів, поки що справа не просунулася – у теорії кримінального права ще не запропонували нову теорію кримінально-правових відносин з урахуванням потерпілого як учасника таких відносин.

Ми здійснили певні кроки у цьому напрямі. Водночас формування нової теорії правовідносин у кримінальному праві – це розлого тема, яка є перспективною для подальшого вивчення й потребує окремого розгляду.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
2. *Кримінальне право. Загальна частина* (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 1: Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Норма права, 2025. 824 с.
3. Туляков В. О. Віктим-орієнтований підхід у кримінальному праві: концептуальні засади трансформації системи правосуддя. *Юридичний вісник України*. 2025. № 12 (1545). 11–20 черв. С. 34–35. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29810> (дата звернення: 25.07.2025).
4. Баулін Ю. В. Кримінальне право України як публічна галузь права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 2. С. 83–85.
5. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.
6. Сокурєнко В. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-правових відносин: антропоцентричний вимір кримінального права. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.)* / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 42–46.
7. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2001. 36 с.
8. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 18 с.
9. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Київ, 2006. 20 с.
10. Ляпунова Н. М., Митрофанов І. І. Потерпілий як суб'єкт кримінальних правовідносин. *Юридична Україна*. 2009. № 2. С. 87–92.
11. Борисов В. І. Потерпілий від злочину як соціальний суб'єкт кримінально-правової охорони. *Право України*. 2017. № 2. С. 100–107.
12. Музика А. А. Потерпілий від злочину має набути у кримінальному праві реального статусу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 8 (190). С. 29–33.
13. Оніщенко Н. М. Розвиток національної правової системи в контексті запитів громадянського суспільства. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 3 (5). С. 4–9.

References

1. Dudorov O. O., Khavroniuk M. I. *Kryminalne pravo: navchalnyi posibnyk* / Za zah. red. M. I. Khavroniuka. Kyiv: Vaite, 2014. 944 s. (in Ukr.).
2. *Kryminalne pravo. Zahalna chastyna* (Ukrainsko-yevropeiski studii): pidruchnyk: u 2 knykh / za red. O. O. Dudorova, A. A. Stryzhevskoi. Knyha 1: Vstup do kryminalnoho prava Ukrainy. Vchennia pro kryminalne pravoporushennia. Kyiv: Norma prava, 2025. 824 s. (in Ukr.).
3. Tuliakov V. O. Viktym-oriientovanyi pidkhid u kryminalnomu pravi: kontseptualni zasady transformatsii systemy pravosuiddia. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. 2025. № 12 (1545). 11–20 cherv. S. 34–35. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29810> (data zvernennia: 25.07.2025) (in Ukr.).
4. Baulin Yu. V. *Kryminalne pravo Ukrainy yak publichna haluz prava*. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. 2005. № 2. S. 83–85 (in Ukr.).

5. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t.* T. 17: Kryminalne pravo / redkol.: V. Ya. Tatsii (holova), V. I. Borysov (zast. holovy) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Pravo, 2017. 1064 s. (in Ukr.).
6. Sokurenko V. V. Poterpilyi yak subiekt kryminalno-pravovykh vidnosyn: antropotsentrychnyi vymir kryminalnoho prava. *Kryminalno-pravove rehuliuvannia ta zabezpechennia yoho efektyvnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 18–19 zhovt. 2018 r.* / redkol.: V. Ya. Tatsii (holov. red.), V. I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. Kharkiv: Pravo, 2018. S. 42–46 (in Ukr.).
7. Tuliakov V. O. Vchennia pro zhertvu zlochynu: sotsialno-pravovi osnovy: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Odesa, 2001. 36 s. (in Ukr.).
8. Senatorov M. V. Poterpilyi vid zlochynu v kryminalnomu pravi: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv, 2005. 18 s. (in Ukr.).
9. Prysiazhniuk T. I. Instytut poterpiloho u kryminalnomu pravi Ukrainy: avtoref. ... dys. kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2006. 20 s. (in Ukr.).
10. Liapunova N. M., Mytrofanov I. I. Poterpilyi yak subiekt kryminalnykh pravovidnosyn. *Yurydychna Ukraina*. 2009. № 2. S. 87–92 (in Ukr.).
11. Borysov V. I. Poterpilyi vid zlochynu yak sotsialnyi subiekt kryminalno-pravovoi okhorony. *Pravo Ukrainy*. 2017. № 2. S. 100–107 (in Ukr.).
12. Muzyka A. A. Poterpilyi vid zlochynu maie nabuty u kryminalnomu pravi realnoho statusu. *Biuletyn Ministerstva yustytstii Ukrainy*. 2017. № 8 (190). S. 29–33 (in Ukr.).
13. Onishchenko N. M. Rozvytok natsionalnoi pravovoi systemy v konteksti zapytiv hromadianskoho suspilstva. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 3 (5). S. 4–9 (in Ukr.).

Гаджук О. С. Потерпілий як суб'єкт правовідносин у кримінальному праві: необхідність віктим-орієнтованої парадигми

У статті здійснено критичний огляд парадигми правовідносин у кримінальному праві, в яких на перше місце висуваються держава і злочинець, а потерпілий і його права сприймаються як другорядні явища.

Авторка долучається до позиції, згідно з якою теорія кримінального права натеper перебуває на порозі парадигмального зсуву, який приводить до формування нової теорії правовідносин у кримінальному праві. Наводяться додаткові аргументи на користь того, що потерпілому як повноцінному і повноправному суб'єкту зазначених правовідносин має бути відведено чільне місце. У дослідженні стисло розглядається історичний розвиток теорії кримінально-правових відносин, на ґрунті чого доводиться необхідність закласти підвалини більш сучасного, людиноцентричного і віктим-орієнтованого підходу до структури кримінально-правових відносин.

Рівночасно акцентується увага на тому, що в теорії кримінального права ще не запропонували нову теорію кримінально-правових відносин з урахуванням потерпілого як їх учасника, створення якої авторка відносить до перспективних наукових завдань.

Ключові слова: метод правового регулювання, кримінально-правові відносини, учасники правовідносин, суб'єктний склад правовідносин, держава, злочинець, потерпілий, віктим-орієнтована парадигма.

Hadzhuk O. S. Victim as a subject of legal relations in criminal law: the necessity for a victim-oriented paradigm

The article provides a critical review of the paradigm of legal relations in criminal law, in which the state and the criminal are put forward in the first place, and the victim and his rights are perceived as secondary phenomena.

When revealing the essence of the imperative method of regulation in criminal law literature, it is often emphasized that the imperative method assumes the presence of legally unequal subjects of legal relations, when only one of them is endowed with power and determines the mandatory boundaries of the behavior of another subject, without giving him the right to choose the form of behavior in a certain situation. The thesis is put forward according to which the participants in criminal law relations, unlike civil law ones, are unequal and are in subordinate dependence.

The correctness of this thesis may follow from the very essence of the imperative method of legal regulation, which assumes the inequality of subjects of legal relations as an inherent attributive feature of the corresponding method of influencing social relations. The unequal nature of participants in criminal legal relations is a sign of the ancient paradigm of criminal law, in which the relationship between the person who committed a criminal offense and the state represented by the relevant bodies is put forward in the first place.

The author joins the position according to which the theory of criminal law is currently on the verge of a paradigm shift, which leads to the formation of a new theory of legal relations in criminal law. Additional arguments are given in favor of the fact that the victim, as a complete and full-fledged subject of the aforementioned legal

relations, should be given a prominent place. The study briefly examines the historical development of the theory of criminal legal relations, on the basis of which the need to lay the foundations of a more modern, human-centric and victim-oriented approach to the structure of criminal legal relations is proved.

At the same time, attention is focused on the fact that in the theory of criminal law an understanding is being formed regarding the need to change the paradigm of the subject composition of participants in criminal legal relations. More and more scholars share the idea of recognizing the victim of a criminal offense as a full participant in legal relations in criminal law. In addition, it is noteworthy that the matter has not yet progressed beyond voicing relevant declarations and intentions – a new theory of criminal-legal relations has not yet been proposed in the theory of criminal law, taking into account the victim as a participant in such relations.

We have taken certain steps in this direction. At the same time, the formation of a new theory of legal relations in criminal law is a vast topic that is promising for further study and requires separate consideration.

Keywords: method of legal regulation, criminal-legal relations, participants in legal relations, subject composition of legal relations, state, criminal, victim, victim-oriented paradigm.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-273-279

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026